

KULTUURIMINISTEERIUM

KUNSTITEOSTE TELLIMISE SEADUSE RAKENDAMISE JUHEND

Koostajad: Lia Liin
Maria-Kristiina Soomre
Kadi-Ell Tähiste

Kultuuriministeerium
2015

I KOHUSTUS TELLIDA KUNSTITEOS.....	3
1. Kes ehitab?	3
2. Mida ehitatakse?.....	4
3. Milleks hoonet kasutatakse?.....	5
4. Mis on ehitustöö hind?	6
II KUNSTITEOSE TELLIMISE ETTEVALMISTAMINE.....	6
1. Millest alustada?.....	6
2. Kuidas kujuneb tellitava kunstiteose hind?	9
3. Kuidas moodustada žürii?	11
4. Kuidas koostada kunstiteose tellimise võistlusjuhend ja lähteülesanne?	13
III KUNSTITEOSE TELLIMISE KONKURSS.....	16
1. Konkursi väljakuulutamine	16
2. Konkursil osalemine.....	17
3. Žürii otsus.....	19
4. Võidutöö väljakuulutamine ja kunstiteose tellimine	20
IV KUNSTITEOSE AVALIK EKSPONEERIMINE JA SÄILITAMINE	22
1. Teose üleandmine ja vastuvõtmine	22
2. Kunstniku kohustused	23
3. Tellija kohustused	23
V VÕIMALIKUD VAIDLUSED JA JÄRELEVALVE.....	24
1. Kultuuriministeriumi poolne järelevalve.....	24
2. Konkursitingimuste vaidlustamine.....	25
3. Vaidlused lepingutingimuste üle (pärast konkursi lõppu).....	25
Kontakt lisaküsimuste ja probleemide korral.....	25

Kunstiteoste tellimise seadus (lühend KTTS) kehtib Eestis alates 2011. aastast ning seda muudeti 2014. aastal eelkõige konkursi korraldamist puudutavates punktides. Seaduse tervikteksti leiab Riigi Teatajast.¹ Seaduse eesmärk on avaliku ruumi rikastamine kunstiteostega. Maailmas on sarnane tava laialt levinud, seda tuntakse ka protsendipõhimõttena – avalike hoonete ehituskuludest suunatakse kindel protsent kunstiteoste tellimisse. Eestis on kunstiteose tellimise kohustusel selge hinnapiir (65 000 eurot), millest tulenevalt ei ole seaduse „protsendiseaduseks” nimetamine korrektne.

Kunstiteoste tellimine on ideaaljuhul pikk protsess, millega on seotud lai ring osapooli. See rakendusjuhend hõlbustab protsessi kirjeldamise kaudu seaduse mõistmist ning vastab levinumatele seaduse rakendamisel esile kerkivatele küsimustele. Juhend on üles ehitatud kronoloogilisel põhimõttel: tellimiskohustuse tekkimisest konkursi ettevalmistamise, korraldamise ja konkursi tulemusel kunstiteose tellimise ning eksponeerimiseni. Soovitused katavad ka kunstiteoste järelelu puudutavaid küsimusi. Juhendit täiendatakse jooksvalt tegevuse käigus ette tulevate näidete ja keerulisemate küsimuste põhjal. Rakendusjuhend ei asenda õigusakti, seadusega tutvumist tuleb alustada igal juhul seaduse tekstist.

I KOHUSTUS TELLIDA KUNSTITEOS

Kuidas teha kindlaks, kas ehitustööga kaasneb kohustus tellida kunsti? Seadus kohustab kunsti tellima kindlat ringi riigiga seotud asutusi, kui nad ehitavad või renoveerivad avaliku otstarbega hooneid. Tellimiskohustus on reguleeritud KTTS §-s 2, kohustuse kindlaks tegemiseks tasub eelkõige keskenduda neljale aspektile: ehitustöö tellija, hoone otstarve, ühiskondlik funktsioon ja ehitustöö maksumus.

1. Kes ehitab?

Oluline on **hoone omanik, ehitustöö tellija**. Kunstiteoste tellimise seaduse järgi peavad kunsti tellima **põhimõtteliselt kõik riigiga seotud asutused**. Tellima ei pea kohaliku omavalitsuse üksused, kohaliku omavalitsuse asutused või kohalike omavalitsuste ühendused. Loetelu kohustatud isikutest on toodud seaduse § 2 lg 1.

¹ <https://www.riigiteataja.ee/akt/119122014003?leiaKehtiv>

Kunstiteoste tellimise kohustus tekib, kui hoone omanik on riik või riigiasutus (näiteks Kultuuriministeerium, Eesti Kunstimuuseum); avalik-õiguslik juriidiline isik (näiteks ERR, Tartu Ülikool) või selle asutus (näiteks Tartu Ülikooli Raamatukogu, Tartu Ülikooli Eesti Geenivaramu); riigi või selle asutuse või avalik-õigusliku isiku asutatud sihtasutus (näiteks SA Eesti Draamateater); sihtasutus, mille nõukogu vähemalt pooled liikmed määravad riigi asutused või avalik-õiguslikud juriidilised isikud või nende asutused (näiteks Viljandi Muuseum), riigi äriühingud (näiteks Eesti Energia), aga ka eraõiguslik juriidiline isik, mis täidab põhi- või kõrvaltegevusena avalikes huvides ülesannet, millel ei ole tööstuslikku ega ärilist iseloomu ja mille täitmist põhiliselt rahastab riik (näiteks SA Arvo Pärdi Keskus).

Samuti on kunstiteose tellimiseks kohustatud riigi osalusega MTÜ-d (näiteks Vanemuise teatri juures tegutsev KÜ Kuperjanovi 54a).² Seda juhul, kui MTÜ rohkem kui pooled liikmed on riigi, riigiasutuse, avalik-õigusliku juriidilise isiku või avalik-õigusliku juriidilise isiku asutuse esindajad. Kahtluse korral, kas riigiga puutumust omav MTÜ liigitub tellimiseks kohustatud asutuste hulka, võib selgituse saamiseks pöörduda Kultuuriministeeriumi poole. **Lisaks asutuse omandivormile sõltub kohustuse tekkimine ka tegevuse sisust ja rahastusest.** Eraldi väärib rõhutamist, et seadus kehtib Riigi Kinnisvara Aktsiaseltsile ja kõigile tema omandis olevatele hoonetele. RKAS on täna ka kogenuim kunstiteoste tellija, olles korraldanud kõige rohkem kunstiteoste tellimise konkursse (muuhulgas teenusepakkujana).

2. Mida ehitatakse?

Kohustus kunstiteose tellimiseks tekib **avaliku otstarbega hoone püstitamisel, laiendamisel või ümberehitamisel, lähtuvalt hoone kasutusala**st. Hoonetüüpide loetelu, mille puhul kunsti tellida tuleb, on toodud seaduses.³

Kunstiteos tuleb tellida, kui ehitatakse või renoveeritakse büroo-, administratiiv-, haridus-, tervishoiu-, spordi-, hoolekande-, teenindus-, kaubandus-, tootlustus-, majutus-, kultus-, tavandi-, transpordi-, kultuuri-, meelelahutus- või ajateenijate väljaõppehoonet. Nii tuleb

² Riigi osalusega MTÜ-de nimekirja leiab aadressilt:

<http://www.fin.ee/riigi-osaluste-valitsemine>

³ vt KTTS § 1 lg 2.

kunstiteos tellida näiteks kooli, haigla, kasarmu, labori, kontori, kontserdisaali või staadionihoone ehitamisel.

Kunsti tellimise kohustus ei laiene vanglahoonetele ja asenduskodudele, kunsti ei ole vaja tellida rajatiste, ajutiste ehitiste, tehnosüsteemide või nende osade rajamise, aga ka garaažide, laohoonete jm selgelt piiratud kasutusega objektide puhul. Samuti ei ole tellimise kohustust selliste ehitiste püstitamise, laiendamise või ümber ehitamise korral, mille puhul jääb ehitustööde maksumus alla seaduses määratletud piirmäära – 750 000 eurot.⁴

Seadus näeb ette erandi, kui hoone ehitatakse täies mahus välistoetustest ilma omavahenditeta ning rahastaja jaoks ei ole kunstiteose tellimine abikõlbulik, näiteks CO2 saastekvootide müügist saadud raha eest tehtud ehitustööde puhul (sellisel puhul rakendub KTTS § 2 lg 2¹ p 4 erand ja kunstiteose tellimise kohustus ei teki). Siiski on selline juhus tõesti erand, levinumate toetusprogrammide, sh struktuurifondide vahendite puhul on kunstiteose tellimine abikõlbulik.

3. Milleks hoonet kasutatakse?

Kunstiteoste avaliku otstarbega hoonetes tellimise eesmärk on **avaliku ruumi rikastamine kunstiga**. Avaliku otstarbega hoone on ühiskondlikuks kasutamiseks ette nähtud hoone, millele on kas täielikult või osaliselt ligipääs lisaks asutuse töötajatele ja ametnikele ka kolmandatel isikutel. Selline ligipääs võib olla pidev või ajutine. Avalik ruum on ka ühiskonna teenistuses tegutsevate asutuste see ruum, kuhu ei pääse ligi ette teatamata või spetsiaalselt kokku leppimata. Kui hoones tegutsevat asutust külastavad või hoonet kasutavad avalikkuse esindajad (sh õpilased, üliõpilased, kliendid, koostööpartnerid), tuleb hoone lugeda avatuks ka juhul, kui sellesse pääsemine on mingite reeglite või piirangutega seotud, näiteks pääseb hoonesse uksekaardiga või eriloaga.

Juhul, kui ehitatav hoone on seotud riigisaladusega, võib sellele kehtida kunstiteose tellimise protsessi erand, mida selgitatakse täpsemalt allpool.

⁴ Piirmäär on toodud KTTS § 2 lg 2 p-s 3.

4. Mis on ehitustöö hind?

Seadus annab kunstiteoste tellimise kohustusele ka selged rahalised piirmäärad. Kunsti tuleb tellida, kui ehitustööde hind koos käibemaksuga **ületab riigihanke kolmekordset piirmäära** (täna 750 000 eurot). Ühe hoone valmimiseks korraldatavaid erinevaid hankeid tuleb arvestada summana. Kui ehitustööde hind seda piirmäära ei ületa, siis kunstiteose tellimise kohustust ei ole.

.

Kunstiteoste tellimise kohustus tekib riigi poolt rajatud avaliku otstarbega hoonete ehitamisel või renoveerimisel vähemalt riigihanke kolmekordse piirmäära ulatuses. **Kunstiteose tellimise kohustust peab hindama tellija**, sellekohast regulaarset teavitamist ei toimu. Kunstiteose tellimine ei ole valikuline: kui asutus kvalifitseerub KTTSi mõttes tellijaks, on kunstiteose soetamine igal juhul kohustuslik. Lisaks riigipoolsele järelevalvele tuleb arvestada ka kodanikuühiskonna kõrgendatud tähelepanuga. Juhul, kui seaduse järgi kehtib kunstiteose tellimise kohustus, tuleb seda varem või hiljem igal juhul täita. Seaduse põhimõtteid võivad vabatahtlikult rakendada ka kõik teised kunsti tellijad (omavalitsused, eraettevõtted jt).

II KUNSTITEOSE TELLIMISE ETTEVALMISTAMINE

Kui asutus on ehitustööde ettevalmistamise käigus veendunud, et neile laieneb kohustus kunstiteoste tellimise seadust täita, tuleks esimesel võimalusel alustada ka teose tellimise protsessi – otsustada, kuhu ja millist liiki kunstiteos tellida ning asuda ette valmistama avalikku konkurssi.

Seadus näeb ette, et kunstiteose tellimise konkurss tuleb välja kuulutada **esimesel võimalusel, kuid mitte hiljem kui aasta peale viimase ehitustööde hankelepingu sõlmimist**. Ka tähtaja võimalikul ületamisel tuleb kunstiteos igal juhul tellida, seega jääb nõue konkurss esimesel võimalusel välja kuulutada igal juhul aktuaalseks.

1. Millest alustada?

Mida varasemas ehitusprotsessi etapis on võimalik alustada ideekonkursi kavandamisega,

seda terviklikum ja kvaliteetsem on lõpptulemus. **Õigeaegne ettevalmistus** aitab ära hoida nii korralduslikke probleeme kui ka rahalisi lisakulutusi, mis paratamatult tekivad, kui kunstiteose paigutamiseks või nt valgustamiseks tuleb juba valmis hoones olulisi lisatöid teha, näiteks muuta elektrisüsteemi või kindlustada kandekonstruktsioone.

Kui tellitava kunstiteose autoril (konkursi võitjal) on võimalik teha tihedat koostööd hoone arhitektiga, aitab see kindlasti kaasa protsesside sujuvusele ja lõpptulemuse terviklikkusele. Muinsuskaitsealuse hoone puhul tuleks enne teose tellimist täpsustada **muinsuskaitse eritingimused** ning need ka lähteülesandega koos konkursil osalejatele kättesaadavaks teha.

Tellijal peaks kunstiteose tellimise konkursi valmistama ette **koostöös ekspertide**, hoone (või renoveerimise) arhitekti ja hoone kasutajatega. Soovitav on ideekonkursi ettevalmistamisele läheneda piisavalt avarapilguliselt nii teose võimaliku asukoha kui ka kunstiliigi, vormi ja võimalike sõnumite/kujundite osas.

Tellitav kunstiteos tuleb avalikult ja püsivalt eksponeerida hoones või selle territooriumil, mille ehitushanke käigus teos on tellitud. **Teose liik, asukoht ja vorm** sõltuvad nii hoone arhitektuurist ja paigutusest linnaruumis/maastikul, eelarvest kui ka ajaraamist. Hinnates asutuse tegevusala, hoone igapäevast kasutust ja ruumilist tervikut, saab otsustada, kas oleks põhjendatud mahukas, linnaruumis maamärgina end kehtestav skulptuur, piisaks konteksti silmas pidades pigem väikevormilistest teostest siseruumide seintel või oleks asjakohane mõni hoopis spetsiifilisem ja uuenduslikum lahendus, näiteks valgus-, video- või heliinstallatsioon.

Konkursi ettevalmistamisel tuleb ka realistlikult kalendrisse vaadata: kas konkursi korraldamiseks ja lõpptulemuse vormistamiseks on **piisavalt aega**, et saada hakkama ka võimalike ootamatute seisakutega. Kunstiteos ei pea valmima hoonega samal ajal, aga kindlasti tuleb selle rajamise üksikasjad töökorralduse ja logistika osas, asukoha ja ajakava määramisel läbi kaaluda: kas teose hilisema installeerimisega kaasnevad tegevused võivad häirida asutuse tööd või eeldada suuremaid ehitustöid ning kas need on hilisemas faasis üldse võimalikud.

Hoonet ümbritsevale alale püstitavate skulptuuride puhul tuleb näiteks tähele panna, et

vastavalt ehitusseadustikule on vaja üle 5 m kõrguse ja avalikkusele suunatud monumendi, skulptuuri, mälestusmärgi ja muu sellise rajatise püstitamiseks taotleda **ehitusluba**.⁵ Sellega kaasneb lisaks ajakulule ka rahaline väljaminek: kehtiva riigilõivuseaduse alusel tuleb tasuda monumendi, skulptuuri, mälestusmärgi ja muu sellise rajatise (mis on ehitusseadustiku mõttes erirajatised) ehitusloa taotluse läbivaatamise eest riigilõivu 30 eurot.⁶ Selle summaga peaks arvestama kunstnik – st, et see summa peaks sisalduma temapoolsetes kalkulatsioonides teose hinnas.⁷

Kunstiteoseid valitakse ja hinnatakse eelkõige nende **kunstiväärtuse** põhjal. Liiga täpne tellijapoolne ettekujutus, millist kunstiteost soovitakse, toob tavaliselt kaasa pettumuse – kunstnikud on loovisikud, kelle teosed ei sarnane üks-ühele juba olemasolevatega ja neid teoseid on raske tellimuses ette kirjeldada või ette kujutada, kuid just see loob kunsti ajaülese väärtuse. Kunstiteost ei saa ühemõtteliselt rakendada turunduselemendina ega selle abil olmeprobleeme lahendada. Kunstiteoste tellimise seaduse raames ei ole lubatud tellida tarbeesemeid, milleta hoone igapäevane toimimine oleks võimatu. Seda põhjusel, et teos peaks loodud keskkonda esteetiliselt rikastama, mitte selle funktsionaalsust tagama. On loogiline, et riigi asutused hangivad olulisi interjööri elemente, nagu valgustid, põrandakatted, käepidemed, iste- või kontorimööbel jms majanduslikult soodsaima pakkumuse põhimõttel, arvestades ka esemete disainikvaliteediga, seda üldpõhimõtet ei tagata kunstiteoste tellimise seadusega.

Kuigi teose tellijal võib olla välja kujunenud asutuse kindel visuaalne identiteet, maskott või tegevusalast lähtuv teemadering, ei peaks kunstiteose tellimise konkursil sellest liiga tingimuslikult lähtuma. Kõik **asutuse identiteediga seotud detailid** võib konkursi võistlusjuhendis ära tuua informatiivse lisana, millest võistlustööde pakkujad saavad inspiratsiooni ammutada. Näiteks konkreetse looma, linnu või isiku skulptuuri tellimine on üldjuhul liiga kitsendav lähtekoht, mis teeb keeruliseks kõrgel kunstilisel tasemel

⁵ Ehitusseadustik § 38 lg 2; seadustiku Lisa 1 (viimane lk, sektsioon „erirajatis“)

⁶ Riigilõivuseadus, § 331² lg 1

⁷ Ääremärkusena tasub mainimist, et kuigi reeglina ei lähe alla viie meetri kõrguse väliskulptuuri rajamiseks ehitusluba tarvis, on tulenevalt Ehitusseadustikust kohalikul omavalitsusel õigus teatud kaalutlustel siiski ka madalama skulptuuri rajamise korral nõuda ehitusteatist või ehitusluba.

Vt EhS § 35 lg 4 ja § 38 lg 3. KOV võib teatist või luba nõuda ehitusseadustiku lisa 1 mittesisalduva skulptuuri (st madalama kui 5meetrise) puhul, kaaludes ehitise ohtlikkust, mõju avalikule ruumile ja isikute õigustele ning võrreldes seda lisa 1 sisalduvate sarnaste näitajatega.

Niisiis on tegu äärmiselt erandliku juhuga, kus KOV peab ehitusloa või -teatise nõudmist põhjendama kõigist kolmest eelnimetatud aspektist (ehitise ohtlikkus jne) lähtuvalt.

lõpptulemuse saavutamise avaliku konkursi käigus. Erandiks on siin hoone, asutuse või kohaliku eluga seotud isikute mälestusmärgina käsitletavat teosed, mille vorm ja kujundikasutus ei ole liiga täpselt ette kirjeldatud. Liiga kitsalt määratletud lähteülesande puhul on osalevate kunstnike loomevabadus pärsitud ning vähem professionaalseid loovisikuid võib leida motivatsiooni konkursil osalemiseks.

Hästi läbimõeldud ja oskuslikult juhitud konkursi tulemusel hangitud kunstiteos tõstab keskkonna esteetilist kvaliteeti. Kunstiteose tellimine on ennekõike võimalus kultuurilise ja ruumilise väärtuse loomiseks ning töökeskkonna ja avaliku ruumi rikastamiseks, mis mõjutab hästi asutuse kuvandit ning parandab hoone kasutajate elukvaliteeti.

2. Kuidas kujuneb tellitava kunstiteose hind?

Kunstiteose tellimine ei ole tüüpiline riigihange – hind ei ole teose valimisel kriteeriumiks, vaid on ette määratud ja kõigile osalejatele konkursi väljakuulutamise hetkel teada. Kunstiteose tellimise konkursi korraldamisega seondub mitmeid erinevaid väljaminekuid.⁸ Need väljaminekud tuleb tellijal tasuda **lisaks** kunstiteose hinnale. See tähendab, et kunstiteose hind (vähemalt 1% ehitustööde maksumusest) sisaldab ainult kunstiteose idee ning selle teostamise ja installeerimisega seotud otseseid kulusid.

Kunstiteose hind ilma käibemaksuta peab olema **vähemalt 1/100 ehk 1% ehitustööde hanke- või kontsessioonilepingu(te) hinnast**. Protsendi arvutamisel võetakse aluseks kõigi ehitustööde ja projekteerimisega seotud lepingute summa (sh juhul, kui hange on jaotatud osadeks). Projekteerimislepingut tuleb hinna arvutamisel arvestada juhul, kui see on sõlmitud ehitustööde hankelepingule eelnenud viie aasta jooksul.

Kõige madalamas määras tekib kunstiteose tellimise kohustus, kui nimetatud lepingu(te) hind on kokku 750 000 eurot (riigihanke kolmekordne piirmäär). Sellisel juhul peab tellitava kunstiteose hind olema vähemalt 7500 eurot. Kunstiteose tellimise piirhind on 65 000 eurot – kui 1% ehitusmaksumusest on sellest summast suurem, võib kunstiteose hinnaks määrata ikkagi 65 000 eurot. Võimalus tellida väiksema summa kui 1% eest puudutab seega üksnes kõrge hinnaga ehitusi (al 6 500 000 eurot).

⁸ Sellisteks väljaminekuteks on näiteks võistlusjuhendi koostamise kulud, žüriiliikmete tasu ja sõidukulud, ekspertiisikulud jne.

Seadus kehtestab kohustuse tellida kunsti vähemalt 1% eest. See tähendab, et **alati võib tellida kunsti ka üht protsenti ületava summa eest** (rakendades protsendipõhimõtet piirhinnast ülespoole või lähtudes ekspertide hinnangust ja seades konkursi tingimuseks muu, kõrgema hinna). See võimalus on näiliselt küll vastuolus riigi üldise säästlikkuse põhimõttega, kuid võib teatud oludes olla põhjendatud, näiteks juhul, kui rajatakse suuri mahukaid esindushooneid, mille puhul on soov tellida kunstiteos, mis täidab olulist esinduslikku, kohaliku või riikliku identiteedi seisukohalt kõnekat rolli, mis eeldaks näiteks väärikate materjalide või tehnoloogiliste vahendite kasutust või keerulist konstruktsiooni. Näiteks linnaruumis mahuliselt proportsionaalselt mõjuvat marmor- või pronksskulptuuri või hoopis võimsat kõrgtehnoloogilist installatsiooni hoone fassaadile tänase maksimumsumma eest kindlasti tellida ei ole võimalik. Samuti võib mastaapne siseruum teatud juhtudel eeldada mõõtnemelt esinduslikku ja hinnalisest materjalist kunstiteost, mille valmistamine 65 000 euroga võib osutada võimatuks, tingides vajaduse lähteülesannet ebaproportsionaalselt kitsendada.

Seadus jätab tellijale võimaluse **konkursside liitmiseks** juhul, kui samale alale ehitatakse mitu hoonet eri etappidena (KTTS §3²). Kultuuriministeriumile tuleb sellisest soovist teada anda esimese ehitushanke käivitamisel ning leppida kokku kunstiteose tellimise ajagraafik. Tellimine peab toimuma hiljemalt aasta peale viimase ehitusetapi hankelepingu sõlmimist ja kunsti tuleb tellida summa eest, mis on vähemalt sama suur kui eraldi konkursside korral – ehk et liidetud konkursside puhul tuleb liita kõigi etappide kunstiteoste tellimise summad, ühtset piirmäära kasutada ei saa. Soovituslik oleks sellisel juhul kunstiteose tellimist planeerima asuda esimesel võimalusel ning kuulutada välja konkurss, mille tähtaeg ja võidutöö teostamise tähtaeg on piisavalt pikad.

Näide: riiklik kosmoseagentuur asub rajama tsiviillendude kosmodroomi, mille esimese etapina valmib 760 000-eurose kogumaksumusega infokeskus 2018. aastal, kaks aastat hiljem saab valmis 7 000 000 eurot maksev õppekompleks ning veel kahe aasta pärast 70 000 000 eurot maksev esinduslik reisijaterminal. Kolme erineva konkursi asemel, mille käigus saaks tellida kolm kunstiteost maksumusega vastavalt 7600, 65 000 ja 65 000 eurot, tellitakse üks vähemalt 137 600 eurot maksev teos, mis avatakse koos reisijaterminaliga 2022. aastal.

3. Kuidas moodustada žürii?

Enne kunstiteose tellimise konkursi väljakuulutamist ja lähteülesande kinnitamist tuleb moodustada vähemalt viieliikmeline žürii, mille liikmetest **vähemalt 2/3 nimetab kujutava kunsti alal tegutseva loomeliidu juhatus**. Loovisikute ja loomeliitude seadusest lähtuvalt on täna selliseid loomeliite kaks – Eesti Kunstnike Liit (www.eaa.ee) ning Eesti Kunstiteadlaste ja Kuraatorite Ühing (www.kty.ee) – esindajaid žüriisse võib küsida ainult ühelt või ka mõlemalt liidult korraga. Olenevalt tellitava teose iseloomust või hoone eripäradest on žürii töösse võimalik kaasata ka hääleõiguseta eksperte.

Loomeliidu juhatus kutsub žüriisse tellija lähteandmetest tulenevalt eksperdid, kellel on professionaalsed oskused prima kunstilise tulemuse hindamiseks konkreetses kontekstis (nt vastavalt kunstiteose liigile, mida tellima asutakse). Kui tellija vajab konsultatsiooni lähteülesande kitsendamiseks (kindla ekspertiisi vajadust ei ole võimalik määratleda), võib liidu juhatus tellijat lähteülesande täpsustamisel ise eelnevalt konsulteerida või määrata žüriisse kunstiekspertid, kellel on piisavalt mitmekesine kogemus kunstiteose liigi ja asukoha otsustamisel kaasa rääkimiseks.

Loomeliidu määratud žürii liikmed võivad, aga ei pea olema sama loomeliidu liikmed või üldse loovisikud, nende liikmete ekspertiisi tuleb igal juhul hinnata professionaalselt pädevana ning kunstiteose terviklikkuse ja kunstilise kvaliteedi osas ei kuulu loomeliidu määratud liikmete ekspertiis vaidlustamisele. **Kunstiekspertid** suudavad muuhulgas hinnata, kas tellija eelarve (1%) võimaldab plaanitud lähteülesannet teostada või oleks mõistlikum sõnastada teistsugune lähteülesanne (näiteks hoovipealse skulptuurigrupi asemel graafikaseeria fuajeesse või vastupidi).

Näide: riigiasutus renoveerib peahoonet, kus leidub ka varasemast ajast suuremõdulisi kunstiteoseid, seoses ehitustöödega ilmneb teoste ümberpaigutamise vajadus. Tellija soovib lähteülesande üheks tingimuseks seada tervikliku ekspositsiooni kujundamist hoones koos olemasolevate teostega. Ekspertid žürii liige (nt kunstiajaloolane, kuraator, näitusekujundaja) hindab ümberpaigutamise maksumust ja selle osakaalu kunstiteoste tellimise eelarvest ning saab anda oma soovitusel uue lahenduse lähtekohtade osas (millist teost tellida ja kuidas sõnastada ekspositsiooni lähteülesanne).

Žürii ülejäänud **1/3 liikmete seas** võiks kindlasti olla hoone kasutaja esindaja (eriti juhul, kui kunstiteose tellimist korraldab teenusepakkuja), hoone arhitekt, kogukonna jaoks olulise hoone puhul kogukonna esindaja jne. Kasutaja esindajana ei peaks tingimata nägema ainult asutuse juhti – kuigi tegemist on kindlasti olulise otsusega, ei ole võidutöö väljaselgitamine administratiivne ega enamasti ka strateegiline valik. Ruumi esteetilise ja miks mitte logistilise toimimise suhtes võib juhtkonnast palju selgema visiooniga olla mõni teine hoone igapäevane aktiivne kasutaja – töötaja, õpilane, külastaja või klient.

Muinsuskaitsealuse hoone puhul tuleks võimalusel kaasata **muinsuskaitse ekspert** – kas žürii liikme või nõustajana. Kui teos on oluline osa siseruumist, seda liigendav või muul viisil interjööri kujundav element, tuleks eksperdina kaaluda professionaalse **sisekujundaja** kaasamist. Maastikuobjekti puhul võib oluline olla **maastikuarhitekti** osalus. Kuigi kunst on kindlasti paljuski ka niiöelda maitseasi, ei tuleks oma ala eksperte karta – mida sõltumatum on žürii oma valikutes, seda kindlam võib olla tulemuse heas kvaliteedis.

Žürii moodustamisel tuleks täpsustada ka liikmete pädevus ning vastutus (sh konfidentsiaalsusnõuded, keelud seotud isikute osalemiseks konkursil jms), samuti töökorralduse üksikasjad. Hea tava on maksta žürii liikmetele tasu vähemalt koosolekul osalemise alusel (mille eelduseks on ka kodutöö materjalidega tutvumiseks), samuti peaks tellija katma žürii töös osalemisega seotud otsesed kulud (nt transport).

Žürii hindab konkursile esitatud kavandite alusel teoste esteetilisi, funktsionaalseid ja keskkonda mõjutavaid omadusi vastavalt võistlusjuhendis määratud kriteeriumitele. Võitjaks valitakse asukohta, hoone kasutust, asutuse tegevusala ning teose potentsiaalset auditooriumit arvesse võttes **kunstiliselt parim teos**.

Huvide konflikti vältimiseks peaksid žürii liikmed hiljemalt võistlustöödega tutvumisel hindama oma erapooletust ja võimalusel seda, et konkursitöid ei oleks esitanud nendega seotud isikud (vastav tingimus peab olema märgitud ka konkursi juhendis, mis paneb võrdse vastutuse töö autorile, kes peab hindama oma võimalikku seotust žürii liikmetega). Seotud isikutena käsitletakse eelkõige huvitatud osapoole abikaasat, elukaaslast, lapsi, vanemaid, õdesid-vendi ning nende alanejaid ja ülenejaid sugulasi. Juhul, kui selgub siiski

huvide konflikti oht juba esitatud tööde hindamisel, peaks seotud žüriiliige end taandama ning tema asendaja tuleks määrata tavapärase korra alusel (vastavalt siis kas loomeliidu või tellija poolt).

Erand: žüriid ei pea moodustama ega avalikku konkurssi korraldama julgeolekuasutus, kui konkursi käigus avalikuks saav teave oleks ohuks riigisaladusele. Kultuuriministeeriumiga kooskõlastatud otsuse alusel võib julgeolekuasutus soetada valmis kunstiteose ministeeriumi nimetatud eksperdi osalusel konkursita, kui seaduses sätestatud korra järgimine ohustaks julgeolekuasutuse ülesannete täitmist või julgeolekuasutuse turvalisust.⁹

4. Kuidas koostada kunstiteose tellimise võistlusjuhend ja lähteülesanne?

Võistlusjuhend (konkursi kutse) ja konkursi lähteülesanne on kunstiteose tellimise kõige otsustavamad tellijapoolsed dokumendid. Lähteülesandega antakse võimalikele konkursil osalejatele teada **tellija sisulised ootused**, asutuse ja kasutajate tegevus, ajalugu, väärtused või muu teose konteksti loov info ning teose liik, vorm, asukoht, tehnilised võimalused, nõuded viimistlusele jms. Lähteülesande sõnastamisel tuleks kaaluda ka väga praktilisi üksikasju: näiteks konkreetse ruumi kunsti tellimisel selle ruumi kasutusala (kasutustihedus; võimalikud ohud ja ohutusnõuded; päikesevalgus, mis võib mõjutada näiteks teose pleekimist; õhuniiskus jms) – juba teose tellimisel tuleks mõelda selle säilimisele ning mugavale kasutusele. Lähteülesande detailsusastme puhul tuleks lähtuda loomevabaduse tagamise eesmärgist, andes konkursil osalejatele selge informatiivse fooni, kuid jättes tingimuslikult piiratuks nii vähe, kui konkreetse tellimuse puhul võimalik. Kaaluda tasub näiteks teose liigi, mõõtude, viimistluse jms määratlemise detailsust.

Lähteülesanne on võimalik tellida ühe projekteerimishanke osana arhitektilt. Nii lähteülesande üksikasjad (teose liik, asukoht, nõuded viimistlusele jms) kui ka võistlusjuhendi terviktekst tuleb aga kindlasti **kooskõlastada žürii liikmetega**, kelle seisukohaga peab samuti arvestama. See tagab, et kõik otsustajad on juba ette tingimustega tuttavad ja nõus ning kaasvastutavad hilisema võidutöö sobivuse osas. Kui lähteülesanne on koos välja töötatud või vähemalt kooskõlastatud, ei saa žürii liige lõpptulemuse puhul

⁹ KTTS §3¹ lg 8

end vastutusest taandada väitega, et selliste tingimuste puhul ei olnud parem tulemus võimalik. Laiapõhjaline protsess aitab tagada lähteülesande piisavalt avara sõnastuse – konkursi eesmärgiks on tellida iseseisev ja võimalikult dominantne (avalikku ruumi rikastav) kunstiteos, mitte neutraalne ruumikujunduse element, mille puhul kunstnik oleks vaid kellegi teise kitsa nägemuse teostajaks.

Tellijal on õigus – aga mitte kohustus – **piirata konkursil osalejaid eritingimustega** näiteks hariduse või erialaliitu kuulumise osas. Seadus näeb ette selliste piirangute kehtestamisel ka žürii vastava pädevuse.¹⁰ Piirangud tunduvad küll kõige lihtsam viis osalejate arvu ja pädevust võimalikult objektiivsete kriteeriumidega kontrollida, kuid sama võib saavutada ka professionaalselt nõudliku lähteülesande sõnastamisega, mis ühtegi võimalikku pakkujat ei välista.

Võistlusjuhendis peab olema ära toodud žürii koosseis ning sellest tulenev osavõtupiirang žürii liikmetega seotud isikutele.

Kunstiteose mõiste on 21. sajandil piisavalt lai, et leida igasse keskkonda ja iga tegevusalaga sobiv ruumi rikastav teos – tellida võib nii traditsioonilist õli- või akrüülmaali, graafikat, skulptuuri, fotokunsti, installatsioone, videoteoseid, valgus- kui ka heliobjekte. Tellijale jääb seejuures vastutus kõigi teosest sõltumatute elementide ja hooneosade (nt kommunikatsioonid, viidad, valveseadmed, tuleohutusseadmed) asukoha määramise ning paigaldamise eest ka kunstiteose vahetus läheduses.

Kunstiteos on autori vaba looming, mille oluliseks tunnuseks võib lugeda seda, et teose puudumisel hoone/ruumi funktsioonid ei lakka. Kunstiteosena ei käsitleta seega hoone arhitektuurseid elemente, asutuse toimimiseks vajalikku mööblit või inventari – lampe, laudu, toole, diivaneid, uksepinke, trepikäsipuid, infotahvleid, viidasüsteeme vms. See ei tähenda, et teosel ei pruugiks olla funktsiooni, kas näiteks interaktiivse objektina, valgust, soojust või heli edastava meediumina. Oluline on, et kunstiteose konkursi lähteülesanne jätaks kunstnikele piisava vabaduse interpreteerida antud ruumi ja konteksti ning tellija ootusi, luua unikaalne avalikku ruumi rikastav terviklik kunstiteos.

¹⁰ KTTS § 3¹ lg 5 järgi peavad osalejate kvalifikatsiooninõuete korral olema vähemalt ühel kolmandikul žüriiliikmetest samaväärne kvalifikatsioon.

N.-ö piiripealsete juhtumite korral aitab heale tulemusele kaasa võimalikult avatud suhtlus loomeliitude ja žürii ekspertidest liikmetega lähteülesande sõnastamisel: võib olla, et hoone funktsioneerimisega tihedalt seotud teos on ka kunstiliselt parim võimalik lahendus mõnes piiratud ruumiga hoones. Sellisel juhul peab tellija olema valmis võtma enda kanda kulutused, mis on seotud teose igapäevase funktsionaalsuse tagamise ning näiteks vajalike lisaekspertiisidega (insenerilahendused, elektritööd jms). Et ei tekiks kahtlust seaduse täitmise ees kõrvalehiilimises, tuleks selliste tellimuste puhul teavitada ka Kultuuriministeeriumit lähteülesande tagamaadest ning koostööst loomeliitudega ja võimalusel kooskõlastada lähteülesanne ministeeriumiga enne konkursi väljakuulutamist.

Näide: avalik-õigusliku ülikooli filosoofiadoktorantide seminari- ja rühmatöö õppehoone rajatakse tiheda hoonestusega linnaosa väikesele krundile, ka hoone siseruumides ei leidu kunstiteose eksponeerimiseks sobivat ruumi ja arhitekt otsustab teosed integreerida hoone rõdudega fassaadile. Lähteülesanne tehakse skulptuurigrupi tellimiseks. Kunstiteose hind ei sisalda seejuures rõdude või fassaaditööde hinda, need tööd on jätkuvalt tellija vastutus ning sisalduvad ehitustööde kogusummas, mille alusel arvutatakse 1% teose tellimiseks. Võidutööks valitakse fassaadielemente orgaaniliselt siduv abstraktne multimeedia elementidega keraamiline installatsioon. Tellija toetab võidutöö autorite koostööd inseneride ja arhitektiga ning rahastab kulud, mis tulenevad teoste integreerimisest funktsionaalsete elementidega (rõdud), ohutusnõuete tagamisest jm kunstiteose olemusega otseselt mitte haakuvatest asjaoludest. Kunstniku vastutus on toimiva multimeediasüsteemi rajamine, elektrilahendused ning keraamiliste elementide teostamine ja fassaadile kinnitamine.

Võistlusjuhend peaks sätestama ka kõik **konkursi korralduslikud tingimused**, sh ideekavandi teostamise tähtaja juhul, kui see on tellija jaoks oluline (näiteks rahastuse lõpptähtaja tõttu), autoriõiguste ülemineku aspektid, nõuded osalejatele (kui tellija soovib osalejatele piiranguid seada) ning info konkursitingimuste vaidlustamise kohta. Juhul, kui tellijal töö teostamise lõpptähtaja väga täpseks määratlemiseks objektiivset vajadust ei ole, soovitame selle leppida kokku läbirääkimiste käigus võitjaga ning fikseerida teose üleandmise tähtaja ja tingimused lepingus lähtuvalt konkreetse võidutöö spetsiifikast. Võistlusjuhend peab sätestama ideekavandi vormistamise üksikasjad ning selle, kuhu ja

millisel kujul võistlustööd toimetada.¹¹

Autoriõiguste omandamise ulatus tuleks määrata kindlaks juba võistlusjuhendis ning sellega tuleks arvestada ka teose tellimise eelarve planeerimisel.¹² Žürii eksperdid saavad hinnata, kas antud eelarve ja õiguste omandamise ulatus on proportsionaalses suhtes. Alati ei ole kõigi varaliste õiguste omandamine põhjendatud, seega tuleks need asjaolud vajadusel põhjalikult läbi kaaluda ning arvestada kindlasti ka kunstniku huvidega, mis teose järelelu puhul kattuvad enamasti teose omaniku huvidega. Näiteks tagab teose eksponeerimine ja reprodutseerimine selle suurema populaarsuse, mis omakorda kindlustab teose väärtuse püsimise kunstiturul.

III KUNSTITEOSE TELLIMISE KONKURSS

1. Konkursi väljakuulutamine

Kui lähteülesanne on sõnastatud ning žürii moodustatud, saab välja kuulutada kunstiteose tellimise avaliku ideekonkursi. Mida varem selleni jõutakse, seda edukam on protsess kõigi osapoolte jaoks kokkuvõttes.

Konkursi tähtjaks sätestab seadus **mitte vähem kui 50 kalendripäeva**. Igal konkreetset juhul sõltub ideede väljatöötamise ning kavandi vormistamise aeg tellitava teose liigist, vajalikest eeltöödest ja uuringutest. Seetõttu tuleks seaduses antud tähtaega käsitleda miinimumina ning lähtuda konkursi tähtaja seadmisel ekspertide hinnangust. Vajadusel tuleks korraldada pikema tähtajaga konkurss, mis soodustab eelkõige nende (enamasti väga hinnatud ja tunnustatud) kunstnike suuremat osavõttu, kes on tööga hõivatamad ja kes oma tegevust pikalt ette planeerivad. Teatud töö- ja materjalimahukate kunstiliikide puhul on idee väljatöötamise ja eelarvestamise töömaht nii suur, et ideekonkursi liiga lühike tähtaeg võib otseselt mõjutada kavandite teostatavust ning tehnilist kvaliteeti. Mõistetav on tellija soov, et teos oleks hoone avamise ajaks valmis, aga sellest olulisem on seada mõistlik tähtaeg nii kavandi kui ka hiljem teose valmistamiseks, et lõpptulemus oleks nii sisult kui

¹¹ Vt lisa 1, „Soovitusi kunstiteose tellimise konkursi võistlusjuhendi koostamiseks”.

¹² Näiteks on graafikateose puhul oluliselt soodsam ühe tõmmise omandamine kui kogu tiraaži/trükiplaadi ja edasise reprodutseerimisõiguse soetamine. Sageli ei ole terve tiraaži või trükiplaadi/negatiivi omandamine tellijale ka mõttekas ega vajalik. Samas on avaliku ruumi rikastamiseks tellitud kallihinnalise teose üheks väärtuseks teose originaalsus ning paljudel juhtudel on tellija soov kontrollida teose eksponeerimist ja levikut põhjendatud.

ka viimistluselt kvaliteetne.

Konkursile lisab kunstnike seas atraktiivsust **auhindade** olemasolu: lisaks võidutööle tuleks kaaluda võimalust määrata preemiad ka teise ja kolmanda koha kavanditele. Auhinnaliste kohtadega ei kaasne muid õigusi ega kohustusi. Konkursijuhendis peab sisalduma klausel, et tellija jätab endale õiguse **kõik kavandid tagasi lükata** (konkurss nurjunuks kuulutada) juhul, kui žürii hinnangul ei vasta ükski laekunud kavand lähteülesandele või ei ole muul põhjusel sobilik.

Konkursi väljakuulutamiseks peab tellija konkursiteate, osalemise tingimused ja lähteülesande **avaldama oma kodulehel** ning saatma koos vastava viitega Kultuuriministeriumile e-postiaadressil min@kul.ee. Info parema leviku tagamiseks võiks teate edastada ka loomeliitude, kunstülikoolide postiloendite ja Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuse postiloendi vahendusel.¹³ Kultuuriministerium avaldab käimasolevate konkursside info oma kodulehel.

Kunstnikele tuleb peale konkursi väljakuulutamist võimaldada **ligipääs tellitava kunstiteose asukohta**. Kui ehitustööd käivad, on mõistlik leppida kokku konkreetne eelregistreerimisega külastuspäev, mille kohta oleks hea infot jagada juba konkursiteates, kui selleks võimalust ei ole (nt ehitustööd pole alustatud), tuleks ruumimulje edasi anda vähemalt digitaalsete kujutiste abil.¹⁴

2. Konkursil osalemine

Kunstiteose tellimise **konkurss on anonüümne**. See tähendab, et pakkujad esitavad märksõnaga tähistatud kavandid ja kavandist eraldi kinnises (samuti märksõnaga varustatud) ümbrikus nimekaardid. Vastavalt vajadusele tuleb nimekaardi ümbrikusse lisada ka info osaleja(te) kvalifikatsiooninõuete täitmise kohta.

¹³ Info võiks edastada vähemalt järgmisele e-posti aadressidele: ekl@eaa.ee (Eesti Kunstnike Liit; Kunstnike Liidu kodulehelt <http://www.eaa.ee/> on kättesaadavad ka kõigi alaliitude e-posti aadressid, mida võiks kasutada vastavalt vajadusele – näiteks kui tellitakse graafikateos, võiks konkursiinfo lisaks Kunstnike Liidu üldadressile saata ka Vabagraafikute Ühendusele); foorum@artun.ee (Eesti Kunstiakadeemia); artcol@artcol.ee (Tartu Kõrgem Kunstikool); arts@tlu.ee (Tallinna Ülikooli kunstide instituut); artinfo@cca.ee (Eesti Kaasaegse Kunsti Keskuse postiloend).

¹⁴ KTTS § 3¹ lg 7

Kunstnik võib osaleda konkursil **nii era- kui ka juriidilise isiku või isikute rühmana**. Juhul, kui tellija on osalejatele seadnud täiendavaid piiranguid kvalifikatsiooni osas, piisab, kui üks rühma liikmetest vastab nõutud kvalifikatsioonile. Ühisosalejate puhul on kunstnikel soovitatav enda seast valida esindaja, kes on võidu korral kunstnike kontaktisikuks, peab läbirääkimisi tellijaga ja allkirjastab kõigi nimel lepingu. Esindusõiguse tõendamiseks tuleb lisada nimekaardi ümbrikusse vastavat esindusõigust tõendavad lihtkirjalikud volitused.¹⁵ Nimekaarti ja muid dokumente sisaldav ümbrik avatakse alles peale võitja väljaselgitamist.

Kujutava kunsti puhul võib anonüümsus olla suhteline, mõne kunstniku käekiri on sedavõrd isikupärane ja äratuntav, et vähemalt ekspertide jaoks kahtlusi autori isikus ei teki. Siiski ei peaks žürii keskenduma teoste võimalike autorite äraarvamisele, vaid teose sobivusele konkreetseesse ruumi ja konteksti ning kavandi teostatavusele etteantud aja ja eelarve raamides. Konkursi anonüümsus on oluline, tagamaks võrdsed võimalused nii alustavatele kui ka juba nimekatele autoritele.

Kunstnik peab võistlustööd kavandades lähtuma tellija poolt sätestatud tingimustest, eelkõige kunstiteose maksumusest. Teose tellimise hind on seadusest tulenev ning tellijal ei ole kohustust konkursitingimustes ettenähtust suuremate kuludega arvestada. Kavandi loomisel ning kalkulatsioonide tegemisel tuleb lisaks teose füüsilise teostuse kuludega arvestada ka selle installeerimise otseste kuludega (sh alltöövõtt, teenused), samuti võimaliku asjaajamisega seotud kuludega (nt riigilõiv ehitusloa hankimisel, kui tegu on üle 5 meetri kõrguse ja avalikkusele suunatud skulptuuriga)¹⁶.

Autoril on õigus esitada konkursile ka juba valmis teoseid, paigutades need kavandil tellija etteantud asukohta. Kolmandate isikute teoseid konkursile esitada ei tohi – kavandi esindaja peab osaledes tagama teose autoriõiguse olemasolu.

Osalejatel on õigus **konkursi tingimusi vaidlustada** enne konkursi lõpptähtaja saabumist, teatades võimalikest kõrvalekalletest seaduse täitmisel, diskrimineerivatest kitsendustest

¹⁵ Nimekaardi, kvalifikatsiooninõuete tõendi ja volikirja näidised vt vastavalt lisa 2, lisa 4, lisa 3.

¹⁶ Praegu kehtiva riigilõivuseaduse alusel (§ 331² lg 1) tuleb tasuda monumendi, skulptuuri, mälestusmärgi ja muu sellise rajatise (mis on ehituseadustiku mõttes erirajatised) ehitusloa taotluse läbivaatamise eest riigilõivu 30 eurot.

konkursitingimustes, kahtlustest suunatud konkursi suhtes vms Kultuuriministeeriumile aadressil min@kul.ee.

3. Žürii otsus

Žüriil on kohustus hinnata kõiki konkursile laekuvaid ideekavandeid, kuid puudub kohustus luua lõplik pingerida rohkem kui **auhinnaliste kohtade piires** (juhuul, kui lisaks võidutööle antakse välja ka preemiaid). Konkurs on anonüümne, seega teeb žürii oma otsused märksõnaga varustatud kavandite põhjal, nimekaardid autorite andmetega avatakse peale otsuse kinnitamist.

Žürii tööd reguleerib KTTS §3³. Žürii tööd peaks koordineerima tellijapoolne tehniline töötaja, žürii sekretär, kes tagab infovahetuse ja töö tehnilise poole ning logistika toimimise. Žürii liikmed lepivad omavahel kokku töökorra, kuidas toimub hääletamine (mitmes voorus jms). Heaks tavaks on kujunenud, et kõigi liikmete häälel on žüriis võrdne kaal ning võidutöö määramisel peaks üldjuhul piisav olema lihthälteenamus.

Žürii on oma otsustes ja arvamustes **sõltumatu**. Võimalikud erimeelsused lahendatakse arutelu käigus, vajadusel mitu korda kohtudes – žüriile tuleks anda piisavalt aega ja süvenemisvõimalust. Mida põhjendatum ja läbimõeldum on žürii otsus, seda kindlam võib olla lõpptulemuse õnnestumises. Kuigi maitse üle ei vaielda ja kunsti hindamisel on kindlasti palju subjektiivseid aspekte, peab avaliku konkursi eesmärk olema tellida avaliku raha eest võimalikult kvaliteetne ja kõrge kunstilise väärtusega teos.

Otsustusprotsessi on võimalik kaasata hääleõiguseta eksperte. Žüriil peaks olema õigus taotleda eksperdi konsultatsiooni vajadusel ka vahetult otsuse tegemisel, tagamaks võimalikult kaalutletud lõpptulemuse. Žürii ei ole kohustatud otsuseid avalikult kommenteerima. Žürii koostab **protokolli**, milles sõnastab oma põhjendatud otsuse võidutöö kohta. Tellijal on õigus žürii põhjendust kasutada kunstiteose tellimise edasises kommunikatsioonis. Protokolli tuleb lisaks märkida premeeritavate teoste olemasolul nende paremusjärjestus ning muud märkused ja selgitused. Protokollile kirjutavad alla kõik žüriiliikmed. Žürii otsus on lõplik, ei kuulu vaidlustamisele ja on **tellijale siduv**.

4. Võidutöö väljakuulutamine ja kunstiteose tellimine

Kunstiteose tellimise konkurss lõpeb **töövõtulepingu sõlmimisega**. Tellija teavitab võitjat žürii otsusest ning alustab lepingu sõlmimise protsessi. Siinkohal on oluline märkida, et konkursi tulemuseks on lepingu sõlmimine võitjaga, mitte lepingueelsete läbirääkimiste võimalus. See tähendab, et pärast konkursi lõppu ei asuta enam sisulistes läbirääkimistesse lepingu objekti osas (milleks on konkursi tulemusel välja valitud kunstiteose valmistamine), kuid lepitakse kokku kunstiteose valmistamise ja üleandmisega seotud detailid.¹⁷

Konkursi tulemustest teavitatakse viie tööpäeva jooksul Kultuuriministeeriumit, kes lisab info konkursi tulemuse kohta – võidutöö autori(te) nime(d), võidutöö pealkirja, liigi ja orienteeruva valmistamise aja – oma kodulehele.

Võimalik lepingu näidis on juhendi lisas,¹⁸ kuid sõltuvalt konkreetsest konkursist on oluline seda iga kord täpsustada ja täiendada. Lepingus sätestatakse kunstiteose teostamise üksikasjad, ajakava ning lõpptähtaeg, samuti tingimused tähtaegade muutmiseks pooltest mitteolenevatel asjaoludel. Lepingus saab vajadusel kokku leppida ka kunstiteose eest **tasumise osamaksetena** ning vastavate osamaksete tingimused.

On rida materjalimahukaid kunstiliike, mille puhul teose valmistamine ilma eelneva rahalise panuseta ei ole võimalik. Sellistel puhkudel võiks esimese osamakse aluseks olla kunstiteose ideekavand ehk eskiis.

Lisaks tähtaegadele tuleks lepingus fikseerida ka **osapoolte vastutus** teose installeerimisega seotud võimalike administratiivsete tegevuste osas. Kui ei lepita kokku teisiti, on need tegevused kunstniku vastutada. Kunstniku kanda jäävad reeglina ka teose installeerimise kulud, milleks loetakse kõik mõistlikud tööd, mida tellija ei peaks muul juhul tegema. Näiteks jääb kunstniku kanda haljastuse elementaarne taastamine, kui seda on teose installeerimise käigus kahjustatud. Tellijal ei ole kunstnikult õigus nõuda uusi suuremahulisi haljastustöid või juurdepääsuteede rajamist, mida varem ei eksisteerinud ja mille loomine ei kuulu kunstiteose ideekavandisse. Vaidluste vältimiseks tuleks need tegevused võimalusel lepingus fikseerida.

¹⁷ Näiteks teose valmistamise ja üleandmise täpne ajakava, teose eest tasumise ajakava, autoriõiguste üleminek jms.

¹⁸ Vt lisa 5 „Kunstiteose tellimise lepingu näidis”

Näide: haiglakompleksi renoveerimisel otsustatakse tellida kunstiteos haigla ees asuvale põlispuudega pargialale. Võidutööks osutub mobiilne heli- ja valgusinstallatsioon, mille toimimiseks on teose asukohta vaja vedada elektrikaabel. Kaevetööd ning hilisem loodusliku haljastuse taastamine põlispuuid rikkumata on kunstniku vastutus ning teostatakse teose tellimise eelarvest. Tänavateise otsa ehitatakse sama asutuse koolitus- ja nõustamiskeskust. Uue hoone peasissekäigu ette on seaduse alusel tellitud skulptuurigrupp. Kunstiteos paigaldatakse ehitustööde käigus ning selle ümber rajatakse hiljem haljastus tellija ehk hoone omaniku kulul.

Kunstnik võib kunstiteose valmimise protsessi kaasata erinevaid teostajaid ning kaasautoreid või osta sisse teenuseid. Töö tasustamise ja õiguste jagunemise lebib kunstnik kolmandate isikutega ise kokku, tellijale need kohustused ei laiene, kui lepingus ei lepita kokku teisiti (tellija võib soovida kontrollida nt ehitustööde või insenerlahenduste teostaja valikut, selle valiku tingimused peavad olema osapoolte vahel eelnevalt selgeks räägitud).

Lepingus tuleks tulevikule mõeldes eraldi kokku leppida ka see, kas kunstnikul on õigus piisavalt pika etteteatamise korral laenutada teost ajutiseks eksponeerimiseks näitusel. Samuti tuleks lepingus kokku leppida maht, milles lähevad tellijale üle **autori varalised õigused**.¹⁹ Tiražeeritavate teoste puhul (graafika, foto, video, valuvormipõhised skulptuurid jms) tuleks kokku leppida ja fikseerida järgmised asjaolud.

- Kui suur on antud teose tiraaz?
- Kas tellija omandab õigused ainult sellele eksemplarile, mis tema asutusse üles pannakse või kogu selle teose tiraazile?
- Kas tellija omandab koos konkreetse eksemplariga ka trükiplaadi/digifaili/negatiivi/valuvormi ja õiguse oma äranägemise järgi teost tiražeerida või takistada teose tiražeerimist?
- Kas tellija omandab õiguse lubada/keelata teose reprodutseerimise trükistes?
- Kas tellija omandab õiguse lubada/keelata teost avalikult eksponeerida mujal kui enda asutuses, nt näitustel jne.

Lepinguga tuleks reguleerida ka teose järelelu puudutavad korralduslikud küsimused, eriti kui tegemist on tehnoloogiliste detailidega – kes ja millistel alustel tagab teose hooldamise

¹⁹ Varaliste õiguste osas vt Autoriõiguse seadus § 13

ning vajadusel varuosade paigaldamise vms. Siin on soovituslik lähtuda kunstniku koostatud säilitus- ja hooldusjuhendist, mille võiks vormistada teose üleandmise- ja vastuvõtuakti lisana.

IV KUNSTITEOSE AVALIK EKSPONEERIMINE JA SÄILITAMINE

1. Teose üleandmine ja vastuvõtmine

Teose valmimise järel annab autor selle tellijale üle ja pooled vormistavad üleandmise- ja vastuvõtuakti.²⁰ Aktis fikseeritakse teose üleandmise fakt ning tellija kinnitab oma allkirjaga teose kättesaamist ja selle vastavust lepingutingimustele. Tellija peab tagama, et kunstiteos on **püsivalt välja pandud vastuvõetud kujul** ning sellele peab olema võimaldatud ligipääs, mis arvestab avaliku otstarbega hoones oleva asutuse töö iseloomu ja töökorda.

Üleandmise- ja vastuvõtuakti lisana vormistatakse **teose hooldusjuhend**. Need on teose autori poolsed juhised, mille eesmärgiks on tagada teose õige hooldus ja pikaajaline säilimine. Hooldusjuhendi koostamisel tuleks (sõltuvalt teose liigist) mõelda näiteks järgmiste nüansside peale.

1. Kuidas teost puhastada (mh kas võib kasutada vett, puhastusvahendeid jms)? Kui sageli võib seda teha / peaks seda tegema?
2. Kas teost võib liigutada?
3. Päikesevalgus – kas peaks kuidagi takistama otsese päikesevalguse pealelangemist?
4. Õhuniiskus
5. Kas teos käib kuidagi tööle (heli/valgus/liikuvad osad jne)? Kui jah, siis kuidas teost sisse ja välja lülitada? Kas tuleks igal õhtul välja lülitada?
6. Kas teosel on osi/funktsioone, mis vajavad regulaarset väljavahetamist (ennekõike osad, nagu patareid, kinnitustrossid, lambipirnid jne)?

Koos hooldusjuhendiga annab kunstnik üle juhised käitumiseks võimalike õnnetuste, teose kahjustumise või vigastamise korral.

²⁰ Teose üleandmise- ja vastuvõtuakti näidis, lisa 6

2. Kunstniku kohustused

Teos varustatakse **etiketiga** või muu püsiva infokandjaga, millel on kirjas teose autori(te) nimi (nimed), teose pealkiri, valmimise aasta ja muu autori hinnangul vajalik informatsioon. Etiketi valmistab autor, kui pooled ei lepi kokku teisiti. Vajadusel ja võimalusel arvestab autor tellija soovitustega, näiteks ühtse graafilise stiili või etiketi viimistluse osas.

Hiljemalt siis, kui kunstiteos on valminud ja kokkulepitud kohale paigaldatud ning üle antud, peab autor lisaks hooldusjuhendile koostama teose kohta ka **lühikese sisulise seletuse**, mida tellija saab teose tutvustamisel kasutada. Seletuskirja võib tellija avaldada ka asutuse kodulehel. Samuti peaks kunstnik olema valmis teose avamisele järgneva aja jooksul osalema tellija korraldatud üritustel (näiteks kohtumistel publikuga, teost tutvustavatel ekskursioonidel jne). Tellija peaks sellistel puhkudel katma vajadusel kunstniku sõidukulud.

3. Tellija kohustused

Tellijal avaldab oma kodulehel **kunstiteose fotod koos tutvustava tekstiga**. Info kunstiteose kohta ja foto teosest saadetakse ühe kuu jooksul peale teose vastuvõtmist Kultuuriministeeriumisse, kes avaldab need ministeeriumi kodulehel. Tellija tutvustab kunstiteost hoone kasutajatele ja vajadusel laiemale avalikkusele.

Tellijal kohustub kunstiteost säilitama hoolikalt ja heaperemehelikult, tagades teose hoidmiseks sobivad tingimused ning järgides teose autori juhiseid. Tuleb tähele panna, et kunstiteose näol on tegemist **riigivaraga**, mille puhul tuleb silmas pidada kõiki vastavaid üldpõhimõtteid. Kunstiteosed üldiselt ei amortiseeru, pigem võib nende kultuurilooline ning ka turuväärtus ajas kasvada. Juhul, kui teosega midagi juhtub, tuleb sellest teavitada autorit ja Kultuuriministeeriumit. Teose vigastuste parandamisse tuleb kaasata autor (või autori surma korral autoriõiguste omaja) ja/või professionaalne restauraator. Rutiinsete pisivigastuste või kasutamisest tingitud kulumise osas annab hinnangu teose autor (või tema autoriõiguste omaja) – kas ja kuidas neid on mõistlik ja vajalik hooldada või parandada.

Kui asutus kolib, lõpetab tegevuse või hoone lammutatakse, tuleks võtta ühendust Kultuuriministeeriumiga teose võimaliku säilitamise asjus, ministeerium tellib vajadusel ekspertiisi ja annab hinnangu, kas oleks vajalik selle säilitamine muuseumis, ümberpaigutamine või teose dokumenteerimine tema algses asukohas.

V VÕIMALIKUD VAIDLUSED JA JÄRELEVALVE

1. Kultuuriministeeriumi-poolne järelevalve

Kunstiteose tellimise seaduse nõuete järgimise üle teostab järelevalvet Kultuuriministeerium. Ministeeriumi määratud järelevalveametnikul on õigus nõuda tellijalt andmeid kunstiteoste tellimise seaduse nõuete täitmise kohta, samuti teha tellijale seaduse nõuete rikkumise korral kohustuslik **ettekirjutus**. Ettekirjutuse täitmata jätmise korral on Kultuuriministeeriumil vastavalt asendustäitmise ja sunniraha seadusele õigus määrata tellijale sunniraha, mille ülemmäär on 1500 eurot. Siinjuures on oluline märkida, et kunstiteose tellimise kohustus ei aegu ning sunniraha tasumine ei vabasta teose tellimise kohustusest.

Kultuuriministeeriumil on võimalik teatud juhtudel kohaldada vastutust **ka väärteo alusel**. Seda juhul, kui rikutakse KTTS §-s 5 viidatud sätete nõudeid, milleks on:

- kunstiteose tellimise kohustuse järgimata jätmine, kui on täidetud kõik kunstiteose tellimise kohustuse tekkimise tingimused (need on nimetatud KTTS § 2 lg-s 2);
- kunstiteose hinna valesti määramine, mis rikub KTTS § 2 lg 3 nõudeid;
- konkursi korraldamata jätmine (KTTS § 3 lg 1 rikkumine), konkursi objekti valesti määratlemine (KTTS § 3 lg 3 rikkumine; näiteks ei tellita kunstiteos, vaid põhjendamatult hoopis hoone funktsionaalne osa, näiteks ukselink või lamp) või kunstiteose konkursitööde hindamine lähtuvalt muudest, kui KTTS § 3 lg 4 nimetatud kriteeriumitest.

Juriidilisest isikust tellijale on võimalik sellise väärteo eest määrata rahaträhv kuni 4000 eurot.²¹

Asutustest, kes seaduse alusel peaks, kuid ei ole kunstiteoseid tellinud, võib teada anda Kultuuriministeeriumile, kes ka ise kontrollib pidevalt seaduse täitmist. Kaebuste korral

²¹ Võrdluseks: ettekirjutuse andmise õigus on Kultuuriministeeriumil seaduse kõigi teiste nõuete täitmatajätmise puhul.

tuleks võtta ühendust Kultuuriministeeriumiga.

2. Konkursitingimuste vaidlustamine

Juhul, kui kunstiteose tellimise konkursil osaleda soovivale isikule tunduvad mõned juhendis toodud konkursitingimused diskrimineerivad või muul moel seadusega vastuolus olevad, siis on tal õigus esitada vaie **Kultuuriministeeriumile** kui järelevalveorganile. Vaide esitamisel tuleb järgida haldusmenetluse seaduse nõudeid.²² Muuhulgas tuleb ära näidata, kuidas rikuvad konkursitingimused vaide esitaja subjektiivseid õigusi. Kui vaidemenetluse tulemus ei ole rahuldav, võib isik pöörduda **halduskohtusse**.

Vaidele eelnevalt on soovitatav esitada Kultuuriministeeriumile e-posti teel järelepärimine esialgse seisukoha saamiseks.

3. Vaidlused lepingutingimuste üle (pärast konkursi lõppu)

Kui konkurss on läbi ning tellija ja teose autor on liikunud edasi järgmisesse etappi ehk lepingu sõlmimise juurde ning nende vahel tekib vaidlus (ennekõike pärast lepingu sõlmimist), on tegemist tsiviilõigusliku vaidlusega poolte vahel, mis lahendatakse omavaheliste läbirääkimiste ebaõnnestumise korral **tsiviilkohtus**.

Sellised vaidlused võivad olla näiteks:

1. kunstnik ei valmista teost ja/või ei anna seda õigel ajal üle;
2. tellija ei võta teost vastu ja/või ei maksa teose eest kokkulepitud tasu;
3. tellija ei nõustu konkursi tulemustega (hoolimata oma esindajast žüriis) ja soovib tagantjärele tulemusi vaidlustada või tühistada ning keeldub võitjaga lepingut sõlmimast;
4. vaidlus kunstiliste valikute üle (näiteks värvilahendus, viimistluse aste vms);
5. vaidlus valmis töö vastavusest kavandile.

Vaidluste vältimiseks on alati parim sisuline koostöö ja avatud suhtlus osapoolte vahel protsessi vältel. Kunstiliste vaidluste lahendamiseks soovitame usaldada žürii ekspertidest liikmeid, kes vajadusel võivad toimida ka osapoolte lepitajana.

Kontakt lisaküsimuste ja probleemide korral: Maria-Kristiina Soomre, tel. 628 2242, maria-kristiina.soomre@kul.ee

²² Vt eelkõige haldusmenetluse seadus § 71 lg 1; § 72 lg 1 ja § 76.